

Σ. ΚΥΡΙΑΖΟΠΟΥΛΟΥ

ἢ νὰ ζεστάνεις γριές πού κρυώνουν, . . .
ἀπὸ τί θὰ ζήσεις, κακόμοιρε;»¹

Ἐνώπιον τῆς κοινωνικῆς αὐτῆς ἀνασφαλείας καὶ διαφθορᾶς τὰ φαινόμενα τῆς φύσεως ἀπέκτησαν λυτρωτικήν σημασίαν. Οἱ φυγάδες τοῦ ἀστικοῦ βίου ἦτο δυνατόν τώρα νὰ χαίρωνται τὸν ἀέρα καὶ τὴν βροχήν, νὰ κοιμῶνται ἀμέριμνοι, ὅταν ἡ θύελλα μαίνεται:

«Πόσο μ' ἀρέσει ν' ἀκούω ξαπλωμένος
τοὺς ἄγριους ἀνέμους . . .
ἢ νὰ παραδίνομαι
στὴ γλύκα τοῦ ξένοιαστου ὕπνου,
ὅταν ἡ καταιγίδα ξεχύνει
τὰ παγωμένα νερά της!»²

Ὅταν ὅμως ἡ θέλησις καὶ ἡ πράξις μου, ἡ σκέψις καὶ τὰ κριτήρια μου, ἡ σχέσις μου πρὸς τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὸν ἑαυτόν μου ἐξαρτῶνται θετικῶς ἢ ἀρνητικῶς ἐκ τοῦ συνειδητοῦ ἢ ἀσυνειδήτου συνδέσμου μου πρὸς τοὺς ἄλλους, θὰ πρέπει νὰ μάθω, πῶς ζοῦν καὶ πῶς σκέπτονται οἱ ἄλλοι. Ἐντὸς τοῦ σημερινοῦ κόσμου, γράφει ὁ Σεφέρης ἀναφερόμενος εἰς τὸν Eliot, τὸ ἔργον τοῦ ποιητοῦ εἶναι «μιὰ διαρκῆς αὐτοθυσία, μιὰ διαρκῆς ἀπόσβεση τῆς προσωπικότητος»³. Οὐσιαστικῶς ὅμως δὲν πρόκειται περὶ αὐθυπερβάσεως, ἀλλὰ περὶ ἑνὸς διπλοῦ κέρδους: Ἀφ' ἑνὸς ὁ ποιητὴς ἀγωνίζεται νὰ συλλάβῃ, ὅσα

1. M. Valerii Martialis: Epigrammaton IV 5

2. Albii Tibulli: Carminum I 1 (Deliae 5 - 48)

3. Θ. Σ. Ἐλλιοτ: Ἡ ἔρημη χώρα, ἐκδ. Γ. Σεφέρη, Ἀθήνα 1965³, σ. 40

ΠΑΘΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

συμβαίνουν εἰς τὸν κόσμον καὶ κατ' ἐπέκτασιν εἰς τὴν ψυχὴν του, ὅποτε κερδίζει τὸ πνευματικόν του πλήρωμα, ἀφ' ἑτέρου γίνεται κάτοπτρον, διὰ ν' ἀντικρύσουν ἐκεῖνοι, τὰ θεμελιώδη βιώματα τῶν ὁποίων ἔζησεν ἀντιπροσωπευτικῶς, ὅ,τι τοὺς ἀπασχολεῖ κατὰ βάθος. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς ὁ ποιητὴς «αἶρει τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου», ἐπιτελεῖ διὰ τοῦ ποιητικοῦ λόγου «μεσσιανικὸν» ἔργον.

5. Θὰ πρέπει βεβαίως εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ νὰ ἐρωτηθῆ, πῶς λειτουργεῖ ὁ ποιητικὸς λόγος εἰς τὴν μεσιτευτικὴν του ἀποστολήν. Ὅριστικὴ ἀπάντησις δὲν εἶναι δυνατὴ, διότι θὰ ἐβασίζετο εἰς τὴν προκατάληψιν, ὅτι ἑτερμάτισεν ἢ ποιήσῃς τὴν μορφολογικὴν της πορείαν. Ἐὰν ὅμως τίποτε δὲν ἀποκλείῃ τὴν δημιουργίαν ἑνὸς ἑντελῶς νέου εἴδους ποιήσεως ἀναλόγου τῶν ἱστορικῶν συνθηκῶν — τῆς δεκτικότητος τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ τὸ πρόβλημα —, ὅ,τι ἐνδιαφέρει, δὲν εἶναι τόσον νὰ καθορισθῆ, πῶς πρέπει νὰ ἐκφράζεται ὁ ποιητὴς, ὅσον ἡ ἐνεργητικὴ σημασία ἐκείνου, εἰς τὸν ὁποῖον ἀπευθύνεται τὸ ποίημα. Δὲν ἰσχύει σήμερον μία παράδοσις, ὥστε αὐτός, ὁ ὁποῖος θὰ τὴν ἐκφράσῃ ποιητικῶς, νὰ συγκινήσῃ τοὺς φορεῖς της. Ὁ ἄνθρωπος τῆς ἐποχῆς μας εἶναι πρόβλημα ὡς πρόσωπον καὶ θὰ πρέπει νὰ συμμετάσχῃ αὐτοπροσώπως εἰς τὴν λύσιν του. Ὁ ποιητὴς θὰ τοῦ δώσῃ ὡς συμπάσχων ἕτερος, ὁ ὁποῖος ἔχει τὴν ἀπόστασιν καὶ τὴν καθολικὴν θέαν τοῦ δράματος, τὴν ἀφορμὴν νὰ ὑπερπηδῆσῃ τὴν ἀτομικὴν του περίπτωσιν, διὰ νὰ συνδεθῆ πρὸς τὴν γενικὴν συμπεριφορὰν καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον νὰ ἐννοήσῃ, τί ἀκριβῶς τοῦ συμβαίνει. Ἐὰν «ἡ ἐμπειρία τῶν καθ' ἑαυτὸν

Σ. ΚΥΡΙΑΖΟΠΟΥΛΟΥ

ἕκαστόν ἐστι γνῶσις, ἢ δὲ τέχνη τῶν καθόλου»¹, ἀντιλαμβάνεται κανείς, διατι ἐζήτησεν ὁ Ἄριστοτέλης ἐκ μέρους τῶν ἀνθρώπων τοῦ ἐντέχνου λόγου «τὸ ἐν πολλὰ ποιεῖν»².

Ὁ ποιητὴς λοιπὸν δὲν ἔχει ὡς ἔργον νὰ παραστήσῃ, ὅ,τι τὸν διακρίνει ὡς ἄτομον, ὡς εἶναι τὸ παράδειγμα διὰ τοὺς ἄλλους, ἀλλ' ὀφείλει νὰ γίνῃ τὸ μέσον, διὰ νὰ συναντήσουν οἱ ἄλλοι τὴν ὑπαρξίν των. Συναντᾶ ὁμῶς κανεὶς πράγματα καὶ πρόσωπα, ὅταν ἔχη προηγηθῆ ἀπέναντί των μία ὠρισμένη ἀπόστασις. Εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς ποιήσεως ὁ ἄνθρωπος θὰ συναντηθῆ πρὸς ὅ,τι τὸν χαρακτηρίζει καὶ τὸν ἐκφράζει. Ἔχει ἐπομένως δίκαιον ἡ Hilde Domin, ὅταν παρατηρῆ διὰ τὴν ποίησιν, ὅτι «μᾶς καλεῖ εἰς τὴν ἀπλουστέραν καὶ ταυτοχρόνως δυσκολωτέραν συνάντησιν, τὴν συνάντησιν πρὸς τὸν ἑαυτὸν μας»³. Αὐτὴ ὁμῶς ἡ δυσκολία νὰ ἐλέγξῃς, ὅ,τι θέλεις καὶ εἶσαι εἰς τὴν ἀτομικὴν σου περίπτωσιν, ἐκ τῶν ἔξω, ἀναγκάζει κατ' ἀρχὴν τὸν λόγον, ὅταν ἐκφράζεται ποιητικῶς, νὰ γενικεύσῃ τὴν ἐκφρασίαν του, ὥστε νὰ σχετισθοῦν «μὲ τὴν ἰδικὴν των ἐμπειρίαν»⁴, ὅσον τὸ δυνατόν περισσότεροι. Ἡ μοῖρα διὰ τοῦτο τῆς ποιήσεως τοῦ καιροῦ μας εἶναι ἡ παραβολὴ—ἡ δυνατότης τοῦ λόγου νὰ γίνῃ «μία γυάλινη σφαῖρα», ἐντὸς τῆς ὁποίας

1. Ἄριστοτέλους: Τῶν μετὰ τὰ φυσικὰ Α' 1 (p. 981 a 15)16)

2. Ἄριστοτέλους: Τέχνης ῥητορικῆς Γ' 6 (p. 1407 b 33)

3. H. Domin: Wozu Lyrik heute?, München 1968' σ. 14

4. H. Domin: Wozu Lyrik heute?, München 1968, σ. 15

ΠΑΘΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

θά ἔβλεπεν ὁ κάθε ἄνθρωπος «τὴν ἰδικὴν του πραγματικότητα»¹.

Ἐκ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς ὁ ποιητὴς ἐμφανίζεται εἰς μίαν ἐποχὴν διαφοροποιήσεως τῆς ἐμπειρίας, τῶν ἐπαγγελματικῶν συνθηκῶν, τῆς κοινωνικῆς θέσεως καὶ τῶν μορφωτικῶν ἐνδιαφερόντων ὡς σὺνδεσμος τοῦ ἀνθρώπου γένους. Ἐὰν σήμερον καταρρέουν οἱ συνεκτικοὶ ἐνθουσιασμοὶ τοῦ παρελθόντος καὶ οἱ ἄνθρωποι ἐμφανίζονται ἄσχετοι μεταξύ των καὶ ἀνίκανοι νὰ συνομιλήσουν, ἐφ' ὅσον ἡ ἐργασία τοῦ ἐνὸς δὲν ἐνδιαφέρει τὸν ἄλλον καὶ τὰ δημόσια γεγονότα κοινοποιοῦνται εἰς ὅλους κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον ἢ διεξάγονται εἰς τὴν σκιά τῶν ἐπισήμων θεαμάτων, ἢ ποιήσῃς θὰ φωτίσῃ τοὺς ἀοράτους κρίκους τῶν πράξεων. Ἐφ' ὅσον τὸ ἔργον τῆς «συνίσταται εἰς τὴν ἀνεύρεσιν ἐνὸς τρόπου νὰ λεχθῆ, ὅ,τι ἀπαγορεύεται ἢ ἐμποδίζεται» — ἐφ' ὅσον «ἀντηχεῖ διὰ μέσου ἐνὸς σιωπηλοῦ κόσμου»², βοηθεῖ, ὅσους ἔχασαν τὴν συναίσθησιν τῶν γεγονότων, τὰ ὅποια τοὺς ἀπασχολοῦν, νὰ συνδεθοῦν πρὸς τὴν ὑπαρξίν των. Ἐὰν οἱ ἄνθρωποι, ὅσον περισσότερο φοβοῦνται, ὅτι συνέπεσαν μεταξύ των, τόσον τονίζουν τὴν ἐπιφανειακὴν των διαφορὰν καὶ ὅσον ὀλιγώτερον εἶναι ὑπερήφανοι διὰ τὴν ἰκανότητά των, τόσον τὴν ἐκθειάζουν καὶ ταυτοχρόνως ἀποφεύγουν νὰ θίξουν, ὅ,τι κατὰ βάθος τοὺς ἀνησυχεῖ, χρειάζονται μίαν δύναμιν, ἢ ὅποια νὰ τοὺς φέρῃ ἀμέσως εἰς ἐπαφὴν πρὸς ὅ,τι τοὺς

---

1. H. Domin: Wozu Lyrik heute?, München 1968, σ. 18

2. A. Kramer: The use of Poetry in a Private Mental Hospital («Poetry Therapy», ἐκδ. J. J. Leedy, Philadelphia - Toronto 1969, σ. 210)

ταλαιπωρεί, χωρίς να τους προβληματίσει. 'Εφ' ὅσον λοιπὸν πρέπει νὰ ἐνθυμηθοῦν, ὅ,τι τοὺς ἐνδιαφέρει, ἀλλὰ παραδόξως τοὺς διαφεύγει, ὁ ποιητικὸς λόγος ἔχει ὡς ἔργον νὰ κλονίσει τὴν ἀσφάλειαν, ἢ ὁποῖα καλύπτει τὴν ἀλλοτρίωσιν. Εἰς ἄλλους καιροὺς θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ πλησιάσει τὸν ἀκροατὴν ἢ τὸν ἀναγνώστην του μὲ περίτεχνα σχήματα, τῶρα ὅμως ἡ λογοτεχνικὴ του περιωπὴ ἔχει μειωθῆ, ὁ διαθέσιμος χρόνος εἶναι σύντομος καὶ κυρίως προέχει νὰ θορυβηθοῦν, ὅσοι ἀποτελοῦν τὸ πρόβλημα. Θὰ συγκεντρωθῆ λοιπὸν εἰς μίαν ὅσον τὸ δυνατὸν σαφῆ παράστασιν, ἀλλὰ θὰ μεταθέσει τὸ νόημα τῆς εἰς τὸν τρόπον τῆς ὑπάρξεως ἐκείνων, εἰς τοὺς ὁποίους ἀπευθύνεται. Ἡ μετάπτωσις ἐκ τοῦ μορφολογικοῦ ἐπιπέδου εἰς τὸ ἐπίπεδον τῆς ζωῆς θὰ δημιουργήσῃ ἓνα κλονισμόν — τὴν συναίσθησιν τῆς πραγματικῆς θέσεως αὐτῶν, οἱ ὁποῖοι θὰ τὸν ὑποστοῦν.

Δύο παραδείγματα ἐκ τῆς πνευματικῆς δημιουργίας τοῦ περισσότερο παρεγνωρισμένου ποιητοῦ τῶν αἰώνων, ὁ ὁποῖος ἀποκτᾷ εἰς τὸν πολυδιάστατον κόσμον τῆς ἐποχῆς μας μοναδικὴν ἐπικαιρότητα, θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ αἰσθητοποιήσουν τὸ πρόβλημα τῆς ποιητικῆς μορφῆς εἰς μίαν χαρακτηριστικὴν του στιγμὴν. Ὁ Ἡράκλειτος γενικῶς δὲν ἔχει θεωρηθῆ ὡς ποιητής, παρ' ὅτι δὲν διέφυγε τὴν παρατήρησιν τὸ γεγονός, ὅτι «ἔγραψε πολλὰ ποιητικῶς»¹. Ἡ ἔκφρασις του πάντως δὲν εἶναι ἀφηρημένη σκέψις οὔτε μυθικὸς συνειρμός, ἀλλὰ μία σύμφυσις τοῦ νοήματος καὶ τῆς παραστάσεως, τοῦ κριτικοῦ λόγου καὶ τῆς πραγματικῆς συνθήκης, τῆς θεωρίας καὶ τῆς πράξεως: «᾽Ονους σύρματ' ἄν ἐλέσθαι μᾶλλον ἢ χρυσόν»².

1. Ἡράκλειτος (Diels I A' 1α)

2. Ἡράκλειτος (Diels I B' 9)

ΠΑΘΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

«Υες βορβόρω ἤδονται μᾶλλον ἢ καθαρῶ ὕδατι»¹. «Κύνες καταβαῦζουσιν ὦν ἂν μὴ γινώσκωσι»². Περὶ τί-νος πρόκειται ἀκριβῶς; Ἀσφαλῶς ὄχι περὶ τοῦ γεγονό-τος, ὅπως ἐκφράζεται εἰς τὴν πρότασιν, διότι τὸ πρᾶγμα θὰ ἦτο περίπου αὐτονόητον ἢ ἄνευ σημασίας. Ἄρα ἡ ἔκφρασις δὲν συμπίπτει πρὸς τὴν ἔννοιάν της, ἀλλ' εἶ-ναι ἡ π ρ ο ὕ π ὅ θ ε σ ι ς διὰ τὴν μετάβασιν εἰς μίαν — ἠθικὴν εἰς τὴν περίπτωσίν μας — περιοχὴν ἀνθρωπίνων σχέσεων. Παρουσιάζεται ὡς διάδρομος, ὥστε νὰ πηδή-ση ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος διατρέχει τὴν γλωσσικὴν μορφήν, εἰς τὰ θέματα τῆς ἰδικῆς του στάσεως εἰς τὸν κόσμον. Ὡς ἐκ τούτου τὸ ποίημα δὲν θὰ τὸν ἀφίση ἀδιάφορον, ἀλ-λά θὰ τὸν ὑποχρεώσῃ νὰ σταθμίσῃ ἐκ νέου τὴν διαγωγὴν του, ἐὰν δὲν τὴν παραδέχεται εἰς τὴν συμβολικὴν της αἰσθητοποίησιν. Ὅχι λοιπὸν μόνον γενικῶς τὰ ἐπιτεύ-γματα τῆς τέχνης, «ἀκόμη καὶ τὰ λογοτεχνικά», ἀλλ' ἰ δ ἰ ὡ ς τὰ ποιητικὰ ἔργα συναιροῦν τὸν τρόπον ζωῆς εἰς μίαν δραματικὴν εἰκόνα ὡς «ὑποδεί-ξεις τῆς πράξεως»³, τὴν ὁποίαν ἀ π α ι τ ο ὦ ν.

Τὸ δεύτερον ἠρακλείτειον ὑπόδειγμα μᾶς ἔχει παρα-δοθῆ εἰς πλάγιον λόγον. «Τοὺς καθεύδοντας ἐργάτας εἶναι λέγει καὶ συνεργοὺς τῶν ἐν τῷ κόσμῳ γινομένων»⁴. Ἐδῶ δὲν πρόκειται — ἐὰν βασισθῆ κανεῖς εἰς τὴν γραμμα-τικὴν διατύπωσιν — περὶ ἑνὸς κοινοῦ ἢ ἀσημάντου γεγο-νότος, ἀλλὰ περὶ καθαροῦ παραλογισμοῦ, ἐφ' ὅσον, ὅσοι εὐρίσκονται εἰς τὴν κατάστασιν τοῦ ὕπνου, δὲν εἶ-

1. Ἡ ρ ἄ κ λ ε ι τ ο ς (Diels I B' 13)

2. Ἡ ρ ἄ κ λ ε ι τ ο ς (Diels I B' 97)

3. T h. A d o r n o: Noten zur Literatur III, Frankfurt 1965, σ. 134

4. Ἡ ρ ἄ κ λ ε ι τ ο ς (Diels I B' 75)

ναι δυνατόν νὰ πράττουν καὶ νὰ εἶναι ὑπόλογοι δι' ὅσα συμβαίνουν εἰς τὴν ζωὴν. Ἐὰν ἐν τούτοις μεταφερθῆ τὸ συμβάν αὐτὸ εἰς τὸν κοινωνικὸν χῶρον, ἡ λογικὴ ἀποκαθίσταται καὶ παρουσιάζει μίαν ἐνεργητικὴν πλευρὰν τῆς ὑπάρξεως, ἡ ὁποία συνίσταται εἰς τὴν παθητικότητά της ἐναντι ὧν συντελοῦνται γύρω της, χωρὶς νὰ προβάλλῃ — ἐπειδὴ δὲν εὐρίσκεται πνευματικῶς ἐν ἐγρηγόρσει — ἀντίστασιν. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς ἡ ἀντίφασις τοῦ λόγου — ἡ σύγκρουσις τῶν δύο δεδομένων (τοῦ ὕπνου καὶ τῆς ἐνοχῆς) εἰς τὴν πραγματικὴν τῶν ἐννοιῶν — προξενεῖ μίαν ἔκπληξιν, ἡ ὁποία εἶναι εἰς θέσιν νὰ μετατοπίσῃ πνευματικῶς τὸν ἄνθρωπον ἐκεῖ, ὅπου ἐνδεχομένως τηρεῖ τὴν στάσιν, ἡ ὁποία ἐπιτρέπει νὰ συμβαίνουν, ὅσα τὸν ἐξευτελίζουν, ὡς ἐὰν δὲν εἶχεν ἀφυπνισθῆ καὶ δὲν ἀντελαμβάνετο, τί συνεπάγεται ἡ ἀδράνειά του.

Διὰ μιᾶς μορφῆς λόγου, ἡ ὁποία «οὔτε λέγει οὔτε κρύπτει, ἀλλὰ σημαίνει»¹, ὁ Ἡράκλειτος παρουσιάζει τὴν ἀνισορροπίαν: τὴν συμβίωσιν καὶ τὴν ἀντίθεσιν τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ μέλλοντος τῆς ἐποχῆς του. Τὸ γεγονός, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔχει τοποθετηθῆ τότε πνευματικῶς ἐπὶ περισσοτέρων ἐπιπέδων, χωρὶς νὰ διακρίνη πάντοτε τὴν διαφορὰν, παρουσιάζεται εἰς τὴν μεταφορικὴν ἔκφρασιν, ἡ ὁποία αἰφνιδιάζει τὸν ἀκροατὴν της, διότι τὸν μεταφέρει δι' ἐνὸς παραδόξου — μιᾶς εἰκόνας, ἡ ὁποία κινητοποιεῖ τὴν σκέψιν νὰ συλλάβῃ, ὅ,τι προηγουμένως δὲν τὴν ἐπροβλημάτιζεν — εἰς τὸν χῶρον τοῦ προσωπικοῦ προβλήματος. Ὁ λογοτεχνικὸς αὐτὸς αἰφνιδιασμός, ὁ ὁποῖος ἀφυπνίζει μὲ τὸ «παραξένισμα» (*Befremdung*), τὸ ὁποῖον προκαλεῖ, τὸν ἄνθρωπον, ὥστε νὰ ἐννοήσῃ

1. Ἡράκλειτος (Diels I B' 93)

ΠΑΘΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

μέ την ιδιικήν του πνευματικήν κίνησιν τὸν τρόπον τῆς συμπεριφορᾶς του, χαρακτηρίζει καὶ συγχρόνους ἐκπροσώπους τῆς ποιήσεως, π.χ. τὸν Brecht. Ἐὰν λοιπὸν καὶ ἡ ἐποχὴ μας εὐρίσκεται ὡς πρὸς τοὺς ὅρους τῆς πνευματικῆς της συγκροτήσεως εἰς τὴν ἰδίαν *mutatis mutandis* κατάστασιν, ὥστε οἱ ἄνθρωποι νὰ κινουῦνται ἠθικῶς καὶ πνευματικῶς εἰς ἐπ'αλληλους, παραλλήλους ἢ ἀσχέτους μεταξύ των τομείς ἐξωτερικῆς ἢ ἐσωτερικῆς διαγωγῆς, ἐνῶ ἀπὸ τῆς ἄλλης πλευρᾶς ὑφίστανται διαφόρους ἐρεθισμούς, ἐπιλέγουν τὴν εἰδησεογραφικὴν των ὕλην καὶ ἀκολουθοῦν ἀσύνδετα μεταξύ των καταναλωτικὰ παραγέλματα, ἡ ποίησις θὰ παραστήσῃ τὴν ἀσυνέχειαν αὐτῆν, διὰ νὰ τὴν καταστήσῃ συνειδητὴν. Ταυτοχρόνως θὰ δημιουργήσῃ μίαν πολυεδρικὴν ἐπιφάνειαν, ὥστε νὰ περιλάβῃ καὶ νὰ προβάλλῃ ὅσον τὸ δυνατὸν περισσοτέρους εἰς τὸν ἐσωτερικόν της χῶρον, χωρὶς ὅμως νὰ τοὺς ὑποχρεώσῃ νὰ λησμονήσουν χάριν ξένων ὑποθέσεων τὴν ὕπαρξίν των, ἐφ' ὅσον, ὅ,τι τοὺς ἐνδιαφέρει ἢ θὰ ἔπρεπε νὰ τοὺς ἀπασχολῇ, εἶναι ἡ προσωπικὴ των ζωὴ εἰς τὴν ἀντικειμενικὴν, τὴν ὑποθετικὴν καὶ τὴν ἐπιβαλλομένην ἱστορικὴν της ἐκδήλωσιν.

Ἐὰν ὑπὸ τοὺς ὅρους αὐτοὺς ἐπιτρέπεται ἡ ἐρώτησις, τί ἐννοεῖται ὡς «ποίησης», περιεχόμενον τῆς προβληματικῆς ἐννοίας θὰ ἦτο ἡ ὑποχρέωσις τῆς πραγματικότητος νὰ κατοπτρίσῃ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὰ ὀριακὰ βιώματα τῆς ζωῆς του. Τὰ κάτοπτρα εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν ἐνδέχεται νὰ εἶναι στοιχειώδη στιγμιότυπα τῆς ζωῆς ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ὅμως ἐκείνης, ἡ ὁποία παρουσιάζει μίαν πλευρὰν τοῦ συνολικοῦ της νοήματος. Δὲν πρόκειται δηλαδὴ περὶ ἀφηγήσεως, ἀλλὰ περὶ

συγκεντρώσεως τοῦ ἀνθρώπου εἰς ὅ,τι κυρίως τὸν ἀφο-
 ρᾶ: «Διὸ καὶ φιλοσοφώτερον καὶ σπουδαιότερον ποίησις
 ἱστορίας ἐστίν· ἢ μὲν γὰρ ποίησις μᾶλλον τὰ καθόλου,
 ἢ δ' ἱστορία τὰ καθ' ἕκαστον λέγει»¹, παρατηρεῖ ὁ
 Ἀριστοτέλης.

6. Σημασίαν ἐν τούτοις δὲν ἔχει νὰ χαρακτηρισθῆ
 ἐπακριβῶς ἡ μορφή τοῦ λόγου, ἡ ὁποία μεταβάλλεται
 ἀναλόγως τῶν ἀπαιτήσεων τοῦ ἱστορικοῦ πνεύματος,
 ἀλλὰ νὰ τονισθῆ αὐτὴ κυρίως ἡ ἀλλαγὴ, ἡ ὁποία δὲν
 θὰ περιορισθῆ μόνον εἰς τὴν ἀπομάκρυνσιν ὠρισμένων
 συμβατικῶν στοιχείων, ὅπως εἶναι τὸ μέτρον, ὁ ἀριθμὸς
 τῶν στίχων εἴτε ἡ ὁμοιοκαταληξία. Εἰς τὸ μέλλον ἡ
 ποίησις θὰ ἐγκαταλείψῃ πιθανῶς καὶ τὰ καθιερωμένα
 μορφολογικὰ θέματα καὶ θὰ συνδεθῆ ἐσωτερικῶς
 πρὸς τὴν δοκιμαζομένην ὑπόστασιν τοῦ ἀνθρώπου.
 Αὐτὸ θὰ σημάνη μίαν γενικὴν ὑπέρβασιν τῆς καλολογι-
 κῆς τῆς διαστάσεως καὶ τὴν σύλληψιν τῶν συγκλονι-
 στικῶν στιγμῶν τῆς ζωῆς εἰς τὴν ἐσωτάτην πνευματικὴν
 των δόνησιν, ἔστω καὶ ἂν τὰ ρήματα, τὰ ὁποῖα θὰ δη-
 μιουργήσουν τὴν γέφυραν πρὸς τὸν ἄλλον ἄνθρωπον,
 παρουσιασθοῦν, ὅπως τὰ ἐνθεα σιβυλλικὰ ἔπη, «ἀγέλα-
 στα καὶ ἀκαλλώπιστα καὶ ἀμύριστα»². Τὸ γεγονός αὐτὸ
 δὲν ἀποκλείεται νὰ ἐπιφέρῃ μίαν — ἐὰν ἐξαιρεθῆ ὁ Ἡρά-
 κλειτος — ἄνευ προηγουμένου γλωσσικὴν λιτότητα, τό-
 σον διότι ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος δὲν ἔχει τὴν ἀντοχὴν
 νὰ παρακολουθήσῃ τοὺς πολλοὺς λόγους, ὅσον καὶ διότι
 ἡ φθορὰ τῶν λέξεων ἐπιβάλλει τὴν προσεκτικὴν των
 ἐπιλογὴν, οὕτως ὥστε νὰ λέγεται, ὅ,τι βαπτίζεται εἰς

1. Ἀριστοτέλους: Περὶ ποιητικῆς 9 (p. 1451 b 5 - 7)

2. Ἡράκλειτος (Diels I B' 92)

ΠΑΘΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

τήν ψυχήν τοῦ ποιητοῦ καὶ ὄχι ὅ,τιδήποτε σφετερίζεται τὴν περιουσίαν τοῦ πνεύματος.

Κυρίως ὅμως ἡ ἐξέλιξις αὐτὴ θὰ συνδέσῃ τὴν ποίησιν πρὸς τὰ μεγάλα ζητήματα τῆς ἱστορίας ἔστω καὶ ὑπὸ τὴν κάλυψιν τῆς φύσεως, ἡ ὁποία θὰ χάσῃ μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου — ὅσον περισσότερο θὰ τὴν ἀντικαθιστᾷ ἡ τεχνικὴ — τὴν παραστατικὴν τῆς δύναμιν. Εἰς τὸ μέλλον δὲν θὰ εἶναι δυνατὸν νὰ ζητήσῃ κανεὶς τὴν ὕπαρξιν του

«στὶς βαθειὰς ρίζες τῆς γῆς,
στὰ μάτια τῶν προβάτων μὲ τὴν πραότητα,
στὰ τραγούδια τῶν ποταμῶν,
στοῦ ἀηδονιοῦ τὸ χρυσόηχο λαρύγγι,
στὴν τσέπη τοῦ τσοπάνη,
στὰ χρυσαφένια μαλλιά τῆς Μπήλιως».

Πολλοὶ βεβαίως — οἱ τελευταῖοι ρομαντικοὶ — θὰ ἐγκαταλείψουν τοὺς τόπους τῆς συντριβῆς καὶ τῆς κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου καὶ θὰ ἐγκατασταθοῦν πνευματικῶς

«στοὺς μεστοὺς σπόρους τῶν δεμένων σταριῶν,
στῆς πετροπέρδικας τὸ βάδισμα,
στοῦ κότσυφα τὸ τρελλὸ πέταγμα,
στῶν πράσινων φύλλων τὰ μουρμουρητά».

Θὰ ὑποχρεωθοῦν ὅμως εἰς τὸν ἀναχωρητισμὸν των αὐτὸν νὰ ὁμολογήσουν, ὅτι

«ὁ Θεὸς δὲν μᾶς ἔδειχνε τὸ μονοπάτι
τῆς ὁμορφιάς, τῆς ἀλήθειας, τοῦ δίκιου
νὰ ψάξουμε νὰ βροῦμε καὶ νὰ συνθέσουμε
ξανά τὸν ἑαυτὸν μας»¹.

1. Π. Παναγιωτοῦνη: Ὁρες δοκιμασίας, Ἀθήνα (Ἐπιτομὴ, I) 1970, σ. 11/12

Σ. ΚΥΡΙΑΖΟΠΟΥΛΟΥ

“Όσον περισσότερο ή ποιήσεις θα λιποτακτῆ ἐκ τοῦ πεδίου τῆς ὑστάτης μάχης τοῦ ἀνθρώπου, διὰ νὰ σώσῃ τὴν περιωπὴν της εἰς τοὺς ἀσφαλεῖς χώρους τῆς ἱστορικῆς της παραδόσεως, τόσον περισσότερο θα χάνῃ τὴν σημασίαν της διὰ τὴν ζωὴν. Ἐφ’ ὅσον ὁμως θ’ ἀντιπαρέρχεται τὰ θύματα τῶν ἱστορικῶν περιστάσεων, διὰ νὰ συνεχίσῃ τὴν ἀποστολὴν της, ὅπως τὴν καθιέρωσεν ὁ πρόσφατος χρόνος, θα ἐπιτρέπη νὰ γονατίσουν εἰς τὸ πλευρόν των οἱ ἀλλόδοξοι — ὅσοι θα συγκινηθοῦν ἐκ τῆς ὀδύνης, χωρὶς νὰ ὑπολογίσουν τὸ βάρος τοῦ ἱεροῦ μεγαλείου. Ἀντὶ τῶν Λευιτῶν, οἱ ὅποιοι θα προσπεράσουν, ὅσους ἐτραυμάτισαν τὰ ληστρικὰ στοιχεῖα τῆς ἱστορίας, θα δώσῃ τὸ παράδειγμα τῆς νέας ποιητικῆς στάσεως ὁ Σαμαρείτης. Ἐκεῖνος δὲν θα διστάσῃ νὰ σκύψῃ ἐπάνω εἰς τὴν ἀσφαλτον, ὅταν τὴν ποτίζουν μὲ τὸ αἷμα των, ὅσοι ἔτρεξαν νὰ χαροῦν τὴν τελευταίαν πνοὴν τῆς φύσεως. Ἴσως δὲν θα παρουσιάσῃ τὸ δράμα «ποιητικῶς», θα δείξῃ ὁμως μὲ μίαν παραστατικὴν εἰκόνα τὸν βαθμὸν τῆς εὐθύνης, ὅσων ἀναγκάζονται νὰ τὸ ὑποστοῦν, χωρὶς νὰ ὑποπτεύουν τὸν λόγον:

«Μέσα στὸ Φολκσβάγκεν
τοῦ σκοτώθηκε
ὁ ἀρσενὶς μετὰ τὴν γυναῖκα του
ἐκεῖνο τὸ βράδυ
γυρίζοντας ἀπὸ τὴν ἐξοχὴ
βρέθηκε μὴ ἐφημερίδα
μετὰ τὴν εἶδηση πὼς
τὰ πιὸ λίγα δυστυχήματα
σ’ ὅλη τὴ Γερμανία
γίνονται
στὸν αὐτοκινητόδρομο

ΠΑΘΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

Μόναχο - Στάρνμπεργκ
χάρη στο φωτισμό του
που κόστισε
200.000 μάρκα»¹

Ἐφ' ὅσον ὁ φυσικὸς κόσμος παύει νὰ περιβάλλῃ καὶ νὰ προσδιορίζῃ τὴν πράξιν, τὸ συναίσθημα καὶ τὴν σκέψιν καὶ τὰ προβλήματα τῆς ζωῆς προκύπτουν ἐκ τῶν τεχνολογικῶν καὶ τῶν ἠθικῶν τῆς συγκρούσεων, ὁ ἀπαιτούμενος δραματικὸς λόγος θὰ προσανατολισθῇ ἐκ νέου πρὸς τὸ κοινωνικὸν γεγονός. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ ὑπερνικήσῃ τὴν Εὐρωπαϊκὴν ἀποθέωσιν τῆς φύσεως — τοῦ ἀντιπάλου μεγέθους τῆς ἱερατικῆς παραδόσεως τοῦ Μεσαίωνος — καὶ θὰ συνδεθῇ πρὸς τοὺς μεγάλους καιροὺς τῆς ποιήσεως, τὴν Ἑλληνικὴν π.χ. μυθολογίαν, ἢ ὅποια ἱεραρχεῖ τὰ γεωργικὰ καὶ πολιτικά της θέματα εἰς τὰ πλαίσια τῶν οἰκογενειακῶν σχέσεων, τὸν Ὅμηρον, ὁ ὅποῖος ἐμόρφωσε τὴν πολιτιστικὴν δημιουργίαν τῆς Ἰωνίας, τὸν Δάντην, ὁ ὅποῖος προέβαλεν εἰς τὸν οὐρανὸν τὸ αἶσθημα τοῦ δικαίου τῆς Ἀναγεννήσεως, τὸν Σολωμόν, ὁ ὅποῖος ὕμνησε τὴν ἠθικὴν νίκη, ὅσων ἐθυσιάσθησαν διὰ τὴν πατρίδα, τὸν Καβάφην, ὁ ὅποῖος ἀντίκρουσεν εἰς τὴν ἱστορίαν τὰ παραδείγματα τῆς προσωπικῆς του πίκρας.

Ὅπου ἐδικαίωσε τὴν ἀποστολὴν της, ἡ ποίησις δὲν ὑπῆρξεν ἀπλῶς μία ἐκφραστικὴ δυνατότης τῆς ζωῆς, ἀλλ' ἡ ζωὴ ἐν τῷ λόγῳ, ὁ ὅποῖος προσέφερεν εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὅ,τι τὸν ἐχαρακτήριζε καὶ τὸν ἐπροβλημάτιζεν. Ὅσοι ἀπεφάσισαν νὰ δώσουν εἰς τοὺς ἄλλους, ὅ,τι ἀγιώτερον τοὺς ἐπεσκέφθη τὴν νυκτερινὴν

---

1. «Σταθμοί», Αὐγουστος 1972, σ. 95

Σ. ΚΥΡΙΑΖΟΠΟΥΛΟΥ

ᾠραν τῆς ἀφοσιώσεώς των εἰς τὸν ἄνθρωπον «οἶον ἀπὸ πυρὸς πηδήσαντος»¹, ἔμειναν ἀκάλυπτοι ἐνώπιον τῶν καταιγίδων τῆς ἱστορίας, διὰ νὰ δεχθοῦν τὴν λάμψιν τῶν κεραυνῶν, οἱ ὅποιοι καταυγάζουν τὸ πνευματικόν της στερέωμα:

«Σὲ μᾶς τοὺς ποιητὲς ταιριάζει
μέσα στὴ θύελλα τοῦ Θεοῦ
μὲ ξέσκεπο κεφάλι νὰ σταθοῦμε,
τὴν ἄστραπὴ τοῦ πατέρα
— αὐτὸν τὸν ἴδιο —
μὲ τὸ χέρι μας νὰ πιάσουμε
καὶ τυλιγμένη στὸ τραγούδι
νὰ προσφέρουμε στὸ λαὸ
τὴν οὐράνια προσφορά»².

Ἐὰν ὁ τεχνικὸς κόσμος ἐξακολουθήσῃ — διὰ νὰ προοδεύσῃ χωρὶς ἀντίστασιν — νὰ διακόπτῃ τὸν σύνδεσμον τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν ὑπαρξίν του, ὁ ποιητὴς θὰ ἐκπροσωπήσῃ τὴν ὀδύνην, ὅσων αἰμορραγοῦν τὴν πνευματικὴν των οὐσίαν, χωρὶς νὰ αἰσθάνωνται τὴν ἠθικὴν των ἐξουθένωσιν:

«Ἐκεῖνος σταυρώνεται
στοὺς τόπους τῶν μαρτυρίων
κάνοντας τὴν αἱμάτινη ἀγωνία του
ψωμί καὶ κρασί
νὰ τὴ γευτοῦν
—τὰ σὰ ἐκ τῶν σῶν—

---

1. Π λ ἄ τ ω ν ο ς: Ζ' Ἐπιστολῆς 341 C

2. Friedrich Hoelderlin: Wie wenn am Feiertage (Saemtliche Werke, ἔκδ. F. Beissner, Stuttgart II τόμ. 1965, σ. 124)

ΠΑΘΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

αὐτοὶ ποὺ γονατίζουν
ἀπὸ τὸ βᾶρος τοῦ κόσμου
γιὰ νὰ μεθύσουν
μὲ τὴν ἄφθορη ἀγιότητα
τῆς συντριβῆς» ¹.

Δὲν θὰ προσφέρῃ ὁ ποιητὴς τὴν σωτηρίαν, ἐφ' ὅσον
εἶναι τὸ ἔπαθλον τοῦ προσωπικοῦ ἀγῶνος, θὰ γίνῃ
ὅμως ἡ προϋπόθεσίς της,

«παράδειγμα στὸν πόνο,
γιὰ νὰ τὸν δοῦν οἱ ἄνθρωποι
νὰ ἀντέξουν τὸ δικό τους» ².

---

1. Σ. Κυριαζοπούλου: Ὡς ἐν κατόπτρῳ, σ. 9

2. Σ. Κυριαζοπούλου: Ὅρια, Ἰωάννινα 1972, σ. 32

* * *

«Δωδώνη», Ἐπιστ. Ἐπετηρὶς Φιλοσ. Σχολῆς Πανεπιστημίου
Ἰωαννίνων, 1972/73, σελ. 27-44.